

Hoe kan de Waddenregio profiteren van de gasector?

Joost Ruiter S2120720

Groep 5: F.J. Sijtsma/ P.R. van Kampen

Economic structure and economic competitiveness

Woordaantal (zonder bibliografie): 7.600

Inhoudsopgave

1. Onderzoeksdoel	3
Motivatie & introductie.....	3
Onderzoeksvraag en deelvragen	4
Onderzoeksgebied	4
2. Theoretisch kader	4
Bestaande literatuur	4
Conceptueel model & hypothese	7
3. Methodologie	8
Methode van dataverzameling	8
Methode van data-analyse.....	10
Codering.....	10
Ethiek.....	10
4. Kwalitatieve analyse	11
Directe economische impact.....	11
Upstream.....	11
Downstream	12
Arbeid – Lokaal of internationaal?	13
Verbanden tussen sectoren.....	13
Gasunie & GasTerra	14
TulipOil & NAM.....	15
Kennis- en innovatie verbanden	17
Win-win, en-en; sectoren combineren.....	20
5. Conclusie	21
6. Reflectie	22
7. Bibliografie	23
Literatuur	23
8. Bijlagen	25
Interview Guide	25

Foto op eerste pagina: Gasboring bij de Hon op Ameland in 1983, land- en offshore locatie zichtbaar (Waddenzee.nl, 2008)

1. Onderzoeksdoel

Motivatie & introductie

De afgelopen jaren was er steeds vaker aandacht voor de negatieve gevolgen van gasboringen in de provincie Groningen. Aardbevingen, veroorzaakt door bodemdaling door de gaswinning, beschadigden vele huizen, kerken en andere belangrijke gebouwen in Groningen. Groningen is echter niet de enige plek in Nederland waar gas wordt gewonnen, ook rond Den Helder, in de Waddenzee rond Terschelling en Ameland en op Ameland zelf staan gaswinningsinstallaties. Deze projecten krijgen minder aandacht dan het Groningerveld, maar een recent voorbeeld van hevig protest buiten Noord-Groningen is het protest tegen TulipOil, dat naar gas wil boren op Terschelling. Demonstranten menen dat de boringen schadelijk zullen zijn voor mens en natuur en willen dat de overheid geen boring vergunning geeft aan TulipOil (Frieschdagblad.nl, 2015).

De landelijke politiek is op verschillende manieren betrokken bij de problemen. Een persconferentie van minister Kamp van Economische Zaken in Loppersum over de gaswinning in Groningen werd begin 2014 nog met sirenes en geschreeuw onderbroken door boze Groningers (van den Dool, 2014) en sinds maart 2015 worden er steeds meer moties over de gaswinning in de tweede kamer behandeld. De Partij voor de Dieren en de Partij van de Arbeid proberen op deze manier de gaswinning terug te schroeven (Ouwehand, 2015) en nieuwe projecten te verbieden (Ouwehand et. al, 2015). Ook wordt door deze partijen geprobeerd om de mijnbouwwet aan te passen in het nadeel van gaswinning en in het voordeel van schuldeisers van aardbevingen (Wijziging van de Mijnbouwwet, 2015). Deze moties en wetswijzigingen worden gesteund door meerdere partijen en zijn dus breed gedragen.

De publieke en politieke aandacht lijken te vergeten dat een kleinere gassector ook economische gevolgen kan hebben voor de Waddenregio. Het Dagblad Van Het Noorden schrijft op 12 juni 2015 over een rapport van ING Economisch Bureau, dat de ontwikkeling van de noordelijke economie als onderwerp heeft. Het rapport bericht dat de economieën van Friesland en Groningen in 2016 met 1,4% procent zullen groeien, maar dat als de gassector niet wordt meegerekend, de groei 1,6% zal zijn. De oorzaak van het verschil is dat het productieplafond van gas het afgelopen jaar naar beneden is gebracht. Dit betekent dat een daling in de gasproductie grote negatieve gevolgen heeft voor de noordelijke economie (Nielsen, 2015). Dit artikel geeft de grootte en de bestaande impact van de gassector aan.

Dit onderzoek heeft als doel meer inzicht te krijgen in de gassector van Noord-Nederland, met een specifieke focus op het waddengebied. Hoe zit de sector in elkaar, en hoe kan de Waddenregio profiteren van de sector terwijl er zoveel kritiek op is?

De oorspronkelijke interesse voor dit onderzoek naar de gassector in het waddengebied komt vanuit het WaLTER-onderzoeksproject. Een verslag uit 2014 (Sijtsma et. al, 2014) toont een onderzoek met kwantitatieve analyses naar de aanwezige economische sectoren, waarna er interesse ontstond om deze economische sectoren apart te bestuderen. Dit onderzoek reageert op deze interesse met een kwalitatieve analyse van de gassector.

De eerder genoemde landelijke aandacht en het WaLTER-project geven een goede reden om te kijken naar de economische impact van de gassector in het Waddengebied.

De conclusies uit dit onderzoek zijn relevant voor verschillende doelgroepen. De waddenregio en de betrokken provincies kunnen beleid vaststellen om de regionale economie te stimuleren en de gassector kan op een objectieve manier worden belicht door te kijken naar de economische impact van de sector

Onderzoeksvraag en deelvragen

Dit onderzoek zal uitgevoerd worden met de volgende onderzoeksvraag: *Hoe kan de waddenregio profiteren van de gasector?*

De hoofdvraag wordt beantwoord met de volgende deelvragen:

- Op welke manier kan een regio volgens academische literatuur profiteren van de gasector?
- Hoe is de gasector vertegenwoordigd in de Waddenregio?
- In hoeverre is de hypothese, afgeleid van het conceptueel model, toepasbaar in de Waddenregio?

Voordat de onderzoeksmethode zal worden toegelicht, volgt eerst een theoretische benadering van de gasector. Deze theorie wordt samengevat in een conceptueel model, waarvan een hypothese wordt afgeleid. Vervolgens wordt, door middel van een kwalitatieve analyse van een aantal interviews met sector-experts, getest of de hypothese werkelijkheid is of kan zijn in de Waddenregio. Het onderzoek wordt afgesloten met een conclusie.

Onderzoeksgebied

Dit onderzoek focust zich op de Waddenregio. Het WaLTER-project, het bovenliggende kader van dit onderzoek, definieert de waddenregio als de LAU-2 eenheden die direct aan de Waddenzee liggen (in Nederland is een LAU-2 eenheid gelijk aan een gemeente)(Sijtsma et. al, 2014). Deze afbakening heeft als gevolg dat gemeenten als Groningen en Leeuwarden bij WaLTER-onderzoeken niet mee worden gerekend. In dit onderzoek worden deze gemeenten niet volledig meegerekend als onderzoeksgebied, maar ze spelen wel een rol in het onderzoek. Dit is zo omdat de Waddenregio en specifiek de Waddeneilanden onlosmakelijk verbonden zijn met Groningen in het perspectief van de gasector.

2. Theoretisch kader

Bestaande literatuur

Behalve de interesse naar dit onderzoeksgebied vanuit het WaLTER-project bestaat er veel wetenschappelijke literatuur over de gasector en haar economische impact in andere gebieden. Het is belangrijk om op te merken dat er in de literatuur geen of nauwelijks onderscheid wordt gemaakt tussen gas, olie of andere grondstoffenwinningen en vooral niet tussen gas en olie. De term die door de meeste literatuur wordt aangehouden is 'resource-based economy'. Hieronder valt ook de gasector.

De basis van veel onderzoek naar resource-based economies zijn de theorieën over de 'Dutch disease' en de 'resource-curse'. Deze twee theorieën zijn sterk met elkaar verbonden. De resource curse is gebaseerd op de vaak gemaakte observatie dat landen die veel grondstoffen exporteren, significant vaak te maken hebben met armoede, corruptie en slome economische groei vergeleken met andere landen (Davis & Tilton, 2005). Dit leidde naar de gedachte dat economieën die vooral grondstoffen exporteren, daar vooral negatieve gevolgen van ervaren. Dit mechanisme van negatieve gevolgen is sinds de jaren 80 beter bekend geworden door de uitwerking van de Dutch Disease-theorie. De Dutch Disease werd opgemerkt nadat Nederland in een bijzonder lage conjunctuur met hoge werkloosheid terecht kwam nadat begonnen was met het exporteren van gas. In 1982 publiceerden Max Corden en Peter Neary hun uitleg over de-

industrialisatie in grondstof-exporterende landen als Nederland en het Verenigd Koninkrijk in *"Booming Sector and De-Industrialisation in a Small Open Economy"* (Corden & Neary, 1982). Ze beargumenteerden dat de concurrentiepositie van deze landen verslechterde door een hogere valutakoers, die het gevolg was van de hoge grondstof-exportaantallen en noemden dit de Dutch Disease. De Europese landen die dit meemaakten herstelden na verloop van tijd, maar andere landen, vooral ontwikkelingslanden, hadden meer problemen met deze 'resource curse' en ondervinden hiervan nog steeds structurele problemen. Deze problemen hebben gezorgd voor een aantal theorieën hoe landen wél kunnen profiteren van grondstoffen-export, met vaak Noorwegen als voorbeeld. Noorwegen herstelde namelijk erg goed van de Dutch Disease en is één van de rijkste landen ter wereld geworden door haar olie-exporten (Holden, 2013). Ook is de Noorse productiesector, vergeleken met de rest van Europa, niet gekrompen, wat in andere gevallen van resource-based economieën wel gebeurt (Holden, 2013).

Naast onderzoeken naar de economie van Noorwegen, bestaan er ook meerdere casestudies over het oplossen van resource curses in andere economieën. Deze onderzoeken tonen aan dat er ook in andere landen grote endogene groeipotenties bestaan wanneer er gepast beleid is op de verbanden tussen de gas- en oliesector en andere sectoren, zoals industriële productie sectoren (Holden, 2013). Een term die veel voorkomt in de literatuur rond dit onderwerp is 'linkages'. Linkages worden in dit stuk vertaald als economische verbanden. Economische verbanden zijn, in het opzicht van de gassector, verbanden tussen bedrijven die sectoren met elkaar verbinden. Een voorbeeld uit de gassector is A.Hakpark, een bedrijf dat leidingen aanlegt voor verschillende doeleinden (A.Hakpark, 2015). Een bedrijf als NAM in de gassector kan A.Hakpark de opdracht geven om gasleidingen aan te leggen in Groningen. Op deze manier is een verband tot stand gebracht tussen de productiesector van A.Hakpark en de gassector van NAM. Zonder de gassector, had de productiesector in dit voorbeeld minder opdrachten gehad. In de gas- en oliesector wordt onderscheid gemaakt tussen downstream- en upstream-verbanden. De asset-manager North Sea van NAM, wiens interview later geanalyseerd wordt in dit onderzoek, beschreef het verschil als volgt: *"...in de olie en gas winning is de upstream de winning en de downstream de raffinaderij en de markt."* (NAM, 2015) Upstream verbanden betreffen bedrijven die samenwerken met de gassector bij de winning van het gas. Hierbij horen bedrijven als het eerder genoemde A.Hakpark, maar ook bedrijven die boringen verrichten, Milieueffect rapportages doen, arbeid leveren, etc. De downstream verbanden zijn verbanden van bedrijven die het gas verwerken, vervoeren en verkopen. Gasunie en GasTerra, van beide is een vertegenwoordiger geïnterviewd voor dit onderzoek, zijn actief bij deze downstream kant van de verbanden.

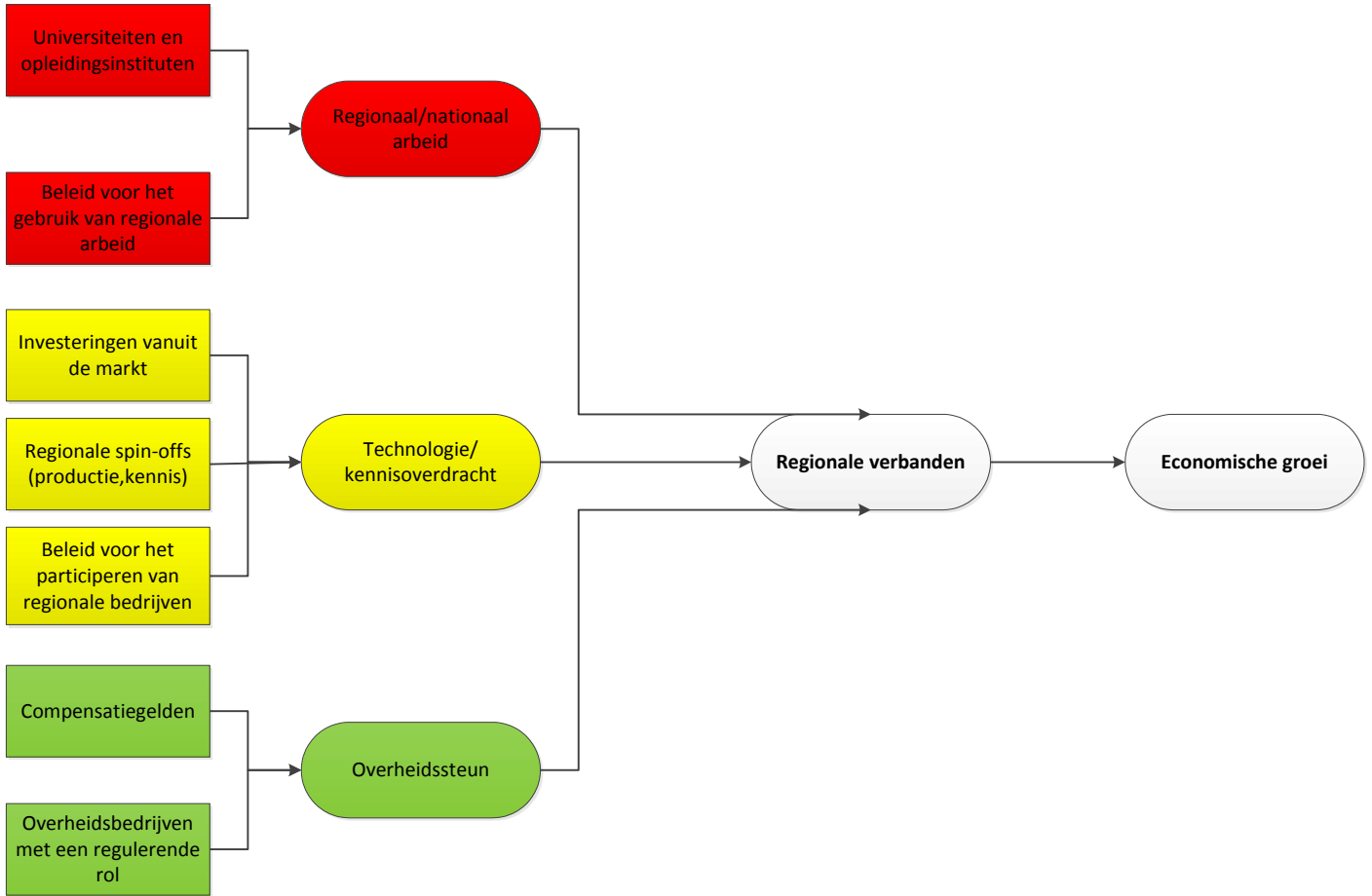
Het onderzoek *"Growth prospects of oil and gas abundant economies: the Nigerian experience (1970-2000)"* (Ibrahim, 2007) toont aan dat deze groeipotentie gebruikt kan worden wanneer er niet enkel gefocust wordt op export en winning, maar ook op innovatie en samenwerking. Ibrahim argumenteert dat een economie kan profiteren door spin-offs en ontwikkeling van lokale industrieën die de resource-sector combineren met andere productiesectoren. In de argumentatie van Ibrahim zijn dit downstream verbanden, bedrijven die toewerken naar het eindproduct en de verkoop van het ruwe product. Volgens Ibrahim bieden, voor een onderontwikkeld en arm land als Nigeria, downstream verbanden een betere kans tot groei dan upstream verbanden. Voor upstream verbanden mist Nigeria kennis en grote investeringen (Ibrahim, 2007). Ibrahim toont aan dat een vergroting van verbanden duidelijk beleid vereist dat deze verbanden stimuleert. Hier komt dit onderzoek later op terug. (Ibrahim, 2007)

In een ander opzicht toont het artikel *"Linkages to manufacturing in the resource sector: The case of the Angolan oil and gas industry"* (Teka, 2012) dat economische groei door de gas- en oliesector vergroot kan worden als er sterke lokale strategieën bestaan en er goed opgeleide arbeid ophanden is in de betreffende regio. Net als het eerder genoemde onderzoek focust dit onderzoek op het vormen van binnenlandse verbanden. Anders dan het onderzoek van Ibrahim (2007), beargumenteert Teka voor de groei van upstream-verbanden in de Angolese economie, dus in bedrijven die actief zijn in de eerste helft van de waardeketen van gas of olie. Angola is net zoals Nigeria een resource-based economie. Teka toont aan dat de grootste investeringen in de Angolese resource-sector naar upstream verbanden zijn gegaan. Dit gebeurde volgens hem door een sterk beleid van de overheid dat focuste op de inclusie van lokale bedrijven en lokaal arbeid. Zo is er in Angola sinds 2003 een wet die bepaalt dat bedrijven die kunnen fungeren als upstream verband, joint-ventures moeten zijn die minstens voor 51% in eigendom moeten zijn van Angolezen of Angolese bedrijven. Deze Angolese bedrijven proberen lokaal arbeid op te leiden en er is ook beleid dat aangeeft dat vooral Angolese arbeid gebruikt moet worden. Sterk beleid is volgens Teka de belangrijkste factor in een bloeiende binnenlandse resource-based economie. (Teka, 2012).

De bevindingen van boven genoemde artikelen zijn vanaf de jaren 70 ook daadwerkelijk toegepast in Noorwegen. Cappelen en Mjoset (2009) laten zien dat Noorwegen in de eerste helft van de 20^e eeuw nog een laag-ontwikkeld land was, armer dan de rest van Europa. De economie was gebaseerd op de productie van grondstoffen (vis, hout, papier) en de bedrijven die hierin actief waren, waren voor een groot deel eigendom van buitenlandse eigenaars. In 1972 zette de overheid Statoil op, een staatsbedrijf dat als hoofdtaak had voor technologie- en kennisoverdracht te zorgen, van internationale naar nationale oliebedrijven. Statoil zorgde voor deze kennis en technologie in samenwerking met Noorse universiteiten en instituten. Ook transformeerde Statoil verouderde bedrijven in competitieve service- en productieverbanden, zoals rederijen of raffinaderijen. Door een onafhankelijke internationale politiek kon Noorwegen hoge handelsbarrières instellen die de nationale bedrijven beschermden, totdat een dichtere economische relatie met de EU in het begin van de jaren 90 zorgde voor het verdwijnen van deze barrières. Toen echter waren de Noorse bedrijven al competitief genoeg om te concurreren in een open markt. (Cappelen & Mjoset, 2009)

Deze bronnen tonen aan dat zowel beleid met betrekking tot een sterke nationale economie met binnenlandse verbanden als samenwerking tussen onderzoek en productie belangrijke voorwaarden zijn voor een sterke grondstoffen-economie. Deze verbanden kunnen downstream- en upstream verbanden zijn, afhankelijk van het gevoerde beleid. In elke case (Nigeria, Angola, Noorwegen) spelen universiteiten en opleiding van lokale bevolking ook een grote rol. Wat is hiervan te zien in de Waddenregio?

Conceptueel model & hypothese

Figuur 1: Conceptueel model van de besproken theorieën

Dit model is een samenvatting van de theorie. Het toont onder welke voorwaarden regionale verbanden ontwikkeld (kunnen) worden.

Van het conceptueel model kan een hypothese worden afgeleid, namelijk: Als de waddenregio volgens het model wordt bestuurd en ontwikkeld, ontstaan er regionale verbanden tussen de gassector en andere sectoren wat tot regionale groei leidt.

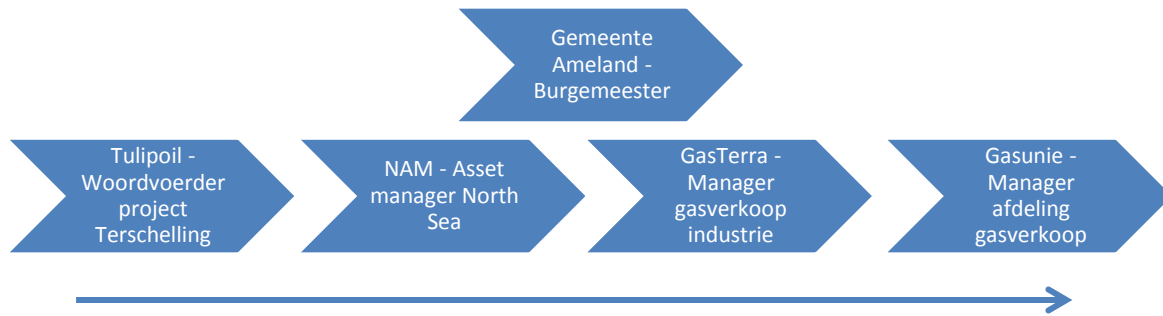
3. Methodologie

Methoden van dataverzameling

Dit onderzoek naar de Nederlandse gassector werd vanaf de opzet van het project al gezien als een ambitieus project. Het oorspronkelijke plan was om een value-chain analyse te doen van de hele gas en oliesector in het hele waddengebied, van Den Helder tot aan Esbjerg. Dit werd als ambitieus gezien omdat de gas- en oliesectoren als niet transparant en erg voorzichtig bekend staan. Informatie daaruit krijgen zou erg moeilijk zijn. Voor dit eindresultaat is het onderzoeksgebied verkleind naar alleen de Nederlandse Waddenregio en het plan om een value-chain analyse te doen is ook veranderd, hoewel er nog steeds een value-chain in dit onderzoek zit. Dit is zo veranderd omdat de onderzoeker heeft onderschat hoe lastig was om informatie te krijgen van de gassector. De strategie om respondenten te vinden was om te praten met een aantal experts uit de sector. Door gebruik te maken van het netwerk van deze experts, zijn de respondenten voor dit onderzoek gevonden. Gesprekken met een oud-bestuurder van de Nederlandse Aardolie Maatschappij BV (voortaan NAM) en met een geoloog bij een Nederlands olie- en gasbedrijf (Dyas) hebben geholpen om de sector beter te begrijpen en om richting te geven aan het onderzoek.

Zoals hiervoor werd genoemd, is de data voor dit onderzoek verzameld door middel van semi-structured interviews met experts uit de sector. Deze methode is uitgekozen omdat semi-structured interviews geschikt zijn als enige bron van dataverzameling, maar ook geschikt in combinatie met andere informatiebronnen. Daarnaast was het voor de verlangde informatie belangrijk dat de onderzoeker tijdens de interviews een informele relatie had met de respondent. Op deze manier leverden de interviews meer informatie op, omdat de gesprekken vlotter en gemakkelijker gingen. Semi-structured interviews zijn uitstekend voor dit soort doeleinden. (Longhurst, 2010) Het is belangrijk om te melden dat er ook overwogen is om kwantitatieve analyses te gebruiken, maar daar leende de data die beschikbaar kwam zich niet voor. Zoals eerder is gemeld in dit hoofdstuk, is de gassector weinig transparant en niet enthousiast om informatie af te geven. Interviews met bedrijfsmedewerkers werden uiteindelijk toegestaan, data over met welke bedrijven er samen werd gewerkt en arbeidsaantallen niet. Op deze manier is dit onderzoek gestuurd door de informatie die beschikbaar kwam en zo is ook de methode van dataverzameling en -analyse gekozen.

De structuur van de dataverzameling is gebaseerd op de value-chain van de Nederlandse gassector, aangezien de data is verzameld vanaf het begin tot bijna aan het einde van de value-chain. De strategie achter deze aanpak is als volgt: Op deze manier is de sector representatief onderzocht, aangezien op deze manier alle hoofdactiviteiten in de sector zijn besproken. Een ander deel van de strategie houdt in dat door het praten met experts op verschillende belangrijke punten in de value-chain, er duidelijkheid komt in bedrijfsverbanden in de niet echt transparante sector. De dataverzameling kan als volgt uitgebeeld worden:

Figuur 2: Value chain van het ontwikkelen van een gasveld naar gasverkoop- en transport

TulipOil is op dit moment actief met het verkrijgen van een winningsvergunning voor het boren van gas op Terschelling en heeft begin dit jaar een gaswinningsinstallatie voltooid in Friesland. Dit bedrijf staat voor het begin van de value-chain. De NAM is al sinds de jaren '60 en '70 actief in de waddenregio en representeert de value-chain bij alle actieve gasvelden. GasTerra en Gasunie zijn in Groningen gevestigde bedrijven die zich bezig houden met de verkoop en het vervoer van gas vanuit Noord-Nederland. Deze bedrijven zijn onlosmakelijk verbonden met de value-chain van gas en werken veel samen met de NAM.

Naast dat de value-chain van gas is gevolgd, is ook de burgemeester van Ameland geïnterviewd. De inclusie van Ameland was belangrijk om een extra dimensie te krijgen van de interviews. Op Ameland wordt sinds 35 jaar gas gewonnen en in samenwerking met veel van de bovenstaande gasbedrijven zijn veel gas-gerelateerde projecten op Ameland uitgevoerd. De dimensie die Ameland toevoegt aan het onderzoek is een andere kijk op de sector, namelijk niet vanuit de bedrijfswereld, maar vanuit de inwoners van de regio.

Methoden van data-analyse

Codering

Door al deze personen te vragen over de activiteiten van hun bedrijven, de bedrijven waar zij mee samenwerken en hun visie op de relatie tussen gas en de regionale economie, is er informatie verzameld om de hoofdvraag te beantwoorden. In de analyse die volgt op dit onderdeel, worden citaten uit de verschillende interviews gecombineerd.

De gebruikte citaten zijn uitgekozen op basis van vooraf opgestelde codes. Het gebruik van codering is belangrijk bij het analyseren van interview transcripten, omdat de grote tekstdocumenten op deze manier gestructureerd en zorgvuldig gebruikt kunnen worden. Door de code-analyse kunnen nieuwe verbanden worden gelegd tussen de interviews en kunnen citaten uit verschillende interviews samen gebruikt worden. (Cope, 2010) De volgende codes zijn gebruikt in de analyse:

- Economische impact
- Industrieverbanden
- Kennis- en innovatieverbanden
- Energietransitie
- Overheid/beleid
- Kleine regio?
- Waddenregio

Ethiek

De gassector is, vooral in Noord-Nederland, een gevoelig onderwerp. Onderzoek naar hoe deze sector in elkaar zit en wat de economische impact op de regio is, vraagt dan ook om een serieuze onderzoeksmotivatie. Daar hoort ook bij dat er sterke conflicterende standpunten bestaan rond de gaskwestie. Een wetenschappelijk onderzoek behoort op een onafhankelijke wijze actief te zijn tussen deze meningen om een onafhankelijke en betrouwbare conclusie te kunnen maken. Het zou niet ethisch zijn om zomaar bedrijven lastig te vallen over dit gevoelige onderwerp zonder dat er een gegronde, academische motivatie achterligt. Wat de onderzoeker betreft is dit niet het geval.

De respondenten zijn in het interview niet bij naam genoemd, wel hun functies. Er is overwogen om de burgemeester van Ameland wel met naam te vermelden vanwege zijn publieke functie, maar voor de eenheid in het stuk is hier niet voor gekozen. Door de respondenten niet persoonlijk te noemen, zijn eventuele gevoelige of onjuiste opmerkingen niet persoonlijk aan te rekenen. Door deze keuze spreken de respondenten nu namens hun bedrijf en niet persoonlijk, voor deze keuze zijn voor- en nadelen hiervan zorgvuldig afgewogen.

4. Kwalitatieve analyse

In deze analyse wordt de eerder besproken theorie getest met uitspraken van de verschillende respondenten.

Directe economische impact

Het is belangrijk om, voordat dit onderzoek ingaat op de mogelijkheden van de gassector in de Waddenregio, de economische basis van de regio te schetsen. In wat voor directe banen voorziet de gassector en op welke manier bestaan deze banen? Om structuur aan te brengen in dit deel van de analyse, worden als eerst de upstream bedrijven bekeken (NAM, TulipOil) en daarna de downstream bedrijven (Gasunie, GasTerra). Het interview met de gemeente Ameland wordt in beide delen gebruikt.

Upstream

De respondenten van TulipOil en de gemeente Ameland geven beide aan dat het aantal gassector-banen in het waddengebied klein en beperkt is, de NAM lijkt het tegenovergestelde te zeggen.

“Dus ga er maar van uit dat er 1 operator iedere dag naar kijkt, voor de rest is het onbemand.”
(TulipOil, 2015, over installatie in Hemrik, Friesland)

“...de lokale content is redelijk beperkt. Het zijn allerlei specialisten die als het ware als een soort werktroep vanuit heel Europa invliegen. [...]Nou dat zijn allemaal internationale bedrijven. Lokaal heb je dan iemand die de grond verzet, bewaking doet, onderhoud.” (TulipOil, 2015)

“Er zit een man van 6-8 werkgelegenheid rechtstreeks, die zitten op de platforms, die werken daar.”
(Gemeente Ameland, 2015)

“We hebben ongeveer 10.000 bedrijven die voor ons werken. Soms heel lokaal, lokale taxibedrijven op Ameland werken voor ons.” (NAM, 2015)

“Echt enorm veel. Je kan het bijna omdraaien, welke bedrijven werken niet voor ons.” (NAM, 2015)

De opmerkingen van de NAM gaan vooral over Den Helder, waar een offshore hub is ontwikkeld om de productieplatformen in de Noordzee te ondersteunen. Den Helder zou voornamelijk op twee sectoren draaien *“de offshore en de marine”*(NAM, 2015).

Aan de andere kant kan de burgemeester van Ameland heel kort en duidelijk zijn in wat de NAM het eiland heeft gebracht.

“Ik had me een klein beetje laten informeren en wist dat er op dat moment een fourwheeldrive brandweerwagen in de garage stond die door de NAM was betaald. En daarnaast is er ooit eens een keer een rondweg uitgelegd, maar dat was ook omdat er zwaar transport van de NAM over moest gaan.” (Gemeente Ameland, 2015)

Door deze citaten wordt duidelijk dat de impact van de gassector sterk verschilt per activiteit. Op plekken waar gas wordt gewonnen (Ameland, Terschelling) is de impact zeer beperkt, maar een servicebasis als in Den Helder lijkt een veel sterkere impuls te geven aan de regionale economie. De opmerking over de brandweerwagen en de rondweg geven aan dat de NAM geen bijdrage heeft geleverd waar Ameland echt wat aan had. Een grote directe economische impact is dus niet te vinden op Ameland.

Downstream

GasTerra en Gasunie houden zich bezig met het afleveren van gas aan de markt. Deze bedrijven achten hun economische impact niet groot, maar ook niet gemakkelijk te missen. Over de vraag of de regio economisch gezien profijt heeft van Gasunie, wordt het volgende gezegd:

“Ik denk het wel. Als je alleen al kijkt naar het hoofdkantoor, hier werken toch zo’n 1000 man in totaal, die wonen in de regio, die hebben hier hun familie zitten, dat straalt uit op de regio. [...] We proberen wel met regionale aannemers te werken, maar dat is in elke regio. Het feit dat we in het noorden actief zijn heeft ook een uitstraling. Maar ik wil niet zeggend dat als wij er niet zouden zijn, dat de regio dan stil zou vallen.” (Gasunie, 2015)

GasTerra heeft geen grote economische impact, maar de respondent beargumenteerd dat de regio profiteert van kennis en innovatie door GasTerra:

“Als je het vanuit een ander perspectief bekijkt, wat zou voor Groningen beter zijn? GasTerra hier in het noorden positioneren, of in een andere plek in het land? Dan kun je beter in het Noorden positioneren, qua werkgelegenheid, als loket om allerlei kennis op het gebied van aardgas te halen. Ook allerlei rollen in bv. de Energy Academy. [...] Het is toch beter om het hier te houden, omdat bij elkaar te houden. Dus ik zou zeggen als je die twee alternatieven tegen over elkaar zou zetten dan is het beter voor de Groningse economie, voor de noordelijke economie, om zo’n bedrijf in het noorden te zetten.” (GasTerra, 2015)

Deze kennis en innovatie komen een aantal keer terug in andere opmerkingen van de respondenten over de regio. Hier komt het onderzoek later op terug, voor nu is het belangrijk het beeld dat zonet is geschetst samen te vatten. Gasunie en GasTerra creëren buiten de werknemers op hun hoofdkantoor, weinig andere banen. Dit beeld komt ook terug bij TulipOil en NAM. De directe impact is dus beperkt, maar waar ligt dit aan? Voordat het onderzoek ingaat op de verbanden tussen de gassector en andere sectoren, zal er worden gekeken naar de manier hoe de sector omgaat met de inzet van lokaal arbeid.

Arbeid – Lokaal of internationaal?

Volgens de literatuur is het gebruik van lokale arbeid een voorwaarde voor een regio die wil profiteren van de gassector. De burgemeester van Ameland geeft aan dat de bedrijven het liefst zo veel mogelijk gebruik maken van lokale arbeid:

“Daar waar het kan, de NAM heeft daar wel een goeie instelling bij, ze doen het waar het kan..”
(Gemeente Ameland, 2015)

TulipOil zegt het volgende over lokale arbeid:

“Nou waarom zouden we het ergens anders halen als ook hier zit. Die kwaliteiten moet je in ieder geval betrekken, kunnen ze het niet aan, dan valt het af. Het is wel zo dat die gasindustrie stelt hoge eisen op het gebied van certificering en in die mijnbouwwet staan allerlei dingen. En als er iets afvalt, of dat nou buitenlands of Nederlands is, je valt gewoon af.” (TulipOil, 2015)

Een bedrijf kan dus wel verlangen om lokale arbeid te gebruiken, maar dat betekent nog niet dat het er is. Er moet voldaan worden aan kwaliteitsvoorwaarden. Als dat niet aanwezig is, dan is er ook geen lokale arbeid. De NAM toont aan dat specialistische internationale bedrijven lokale mensen aannemen wanneer er genoeg economische activiteit is. Zo is dat bijvoorbeeld in Den Helder, de plek waarvandaan een groot deel van de boorplatformen in de Nederlandse en Engelse Noordzee worden onderhouden. Volgens de NAM werkt dit heel simpel:

(Over het gebruik van lokale arbeid) *“..ja maar dat doen ze al, dat is logisch. We zitten al 35 jaar, produceren we van Ameland, al 30 jaar in Den Helder ofzo. En wij willen daar alsmaar mensen hebben, ja wat doe je dan? Dan ga je niet daar mensen zetten, dan huur je mensen die daar wonen. [...]En omdat er daar werk is, verhuizen daar mensen heen. Dat is hoe economie werkt, als er werk is in de stad, verhuizen mensen naar de stad. En zo werkt het hier ook. Als er ergens werk is, trekt het aan.”* (NAM, 2015)

De respondenten geven aan dat lokale arbeid het meest gewenst is, maar het eerdere stuk over economische impact toont aan dat er weinig gebruik wordt gemaakt van lokale arbeid. Wat is hier de oorzaak van? Het conceptueel model geeft aan dat de overheid een centrale rol kan spelen in de promotie van lokaal arbeid, dit volgens het artikel van Teka (2012) over Angola. In Angola konden wetten ingesteld worden die voorschrijven dat 50 procent van de arbeid in de gassector lokaal moet zijn. In Nederland echter zijn wetten dit soort wetten veel moeilijker te bewerkstelligen, omdat Nederland afhankelijk is van EU-wetgeving. Artikel 45 van de ‘Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union’ geeft in punt 2 aan dat er niet gediscrimineerd mag worden op nationaliteit op het gebied van arbeid (Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, 2012). Wetgeving beperkt de potentiële rol van de overheid in op dit gebied dus drastisch.

Verbanden tussen sectoren

In bovenstaand stuk worden een aantal keer bedrijven genoemd waarmee samen wordt gewerkt in de gassector. De literatuur toont het belang van lokale of regionale verbanden voor een grote(re) economische impact van de sector, daarom wordt in dit onderdeel bekeken of verbanden uit de Waddenregio komen of van buiten de regio. Door naar verbanden in de sector te kijken, kan ook kennis worden opgedaan over de mogelijkheden voor het gebruik van lokale arbeid. In alle interviews is gevraagd welke bedrijven betrokken waren in de activiteiten van de gassector.

Gasunie & GasTerra

Gasunie en GasTerra gaven aan met weinig anderen te hoeven samen werken om hun hoofdactiviteiten uit te voeren:

“We zijn zelfstandig. Wat je in de context van jouw onderzoek nog verder kan noemen is dat we verder in de industrie verkoop zo nu en dan te maken hebben met inkoop consultants, maar dat zijn allemaal partijen die ingeschakeld zijn door onze klanten.” (GasTerra, 2015)

Gasunie heeft haar grootste economische impact en verbanden gehad in het verleden, toen alle gasleidingen aangelegd moesten worden. Dat is gedaan door aannemers:

“Toen Gasunie, is zo’n 60 jaar geleden opgericht, toen moesten die leidingen gelegd worden. Daar heeft Gasunie wel de opdracht voor gegeven, maar de uitvoering werd gedaan door aannemers.”(Gasunie, 2015)

Over de aanleg van de pijpleidingen zegt Gasunie het volgende:

“Voor de echte leidingen aanleggen zijn maar een aantal aannemers in NL die dat kunnen doen, die daar ook de kwalificaties voor hebben. Dat zijn niet specifiek noordelijke aannemers. Koop, hier in het noorden, heeft het wel veel gedaan, maar er zijn ook bedrijven als BAM bij die in het westen van het land zitten. Het is niet specifiek op het noorden gericht. Daarnaast komt er altijd wat lokaal werk bij. Als je een sloot moet graven ofzo, dan laat je niet iemand uit Limburg komen als dat werk in het noorden is. Er is altijd een stuk spin-off, maar niet alleen maar noordelijke aannemers.” (Gasunie, 2015)

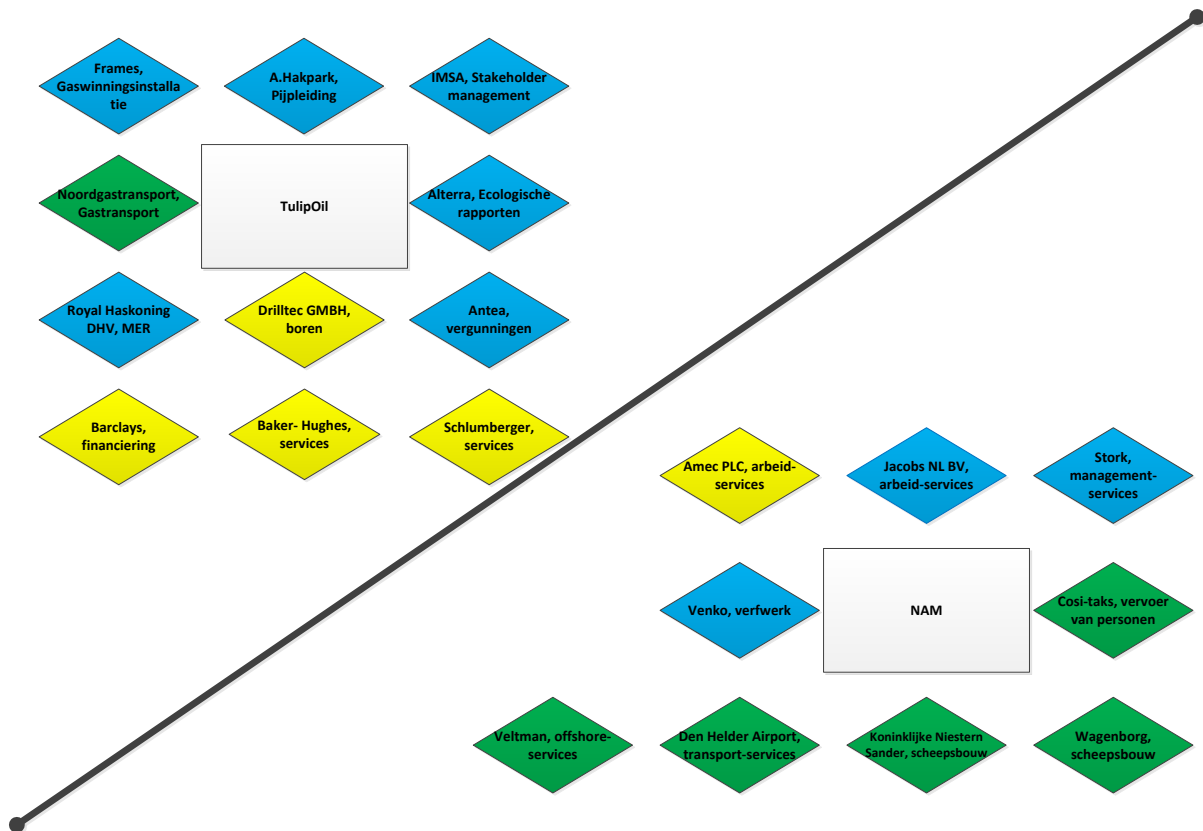
De (Wadden) regio profiteert dus niet meer dan andere regio's aan Gasunie. Gasunie werkt wel met Akzo uit Delfzijl samen om zoutkavernes te onderhouden voor gasopslag:

“Het is gedaan in samenwerking met Akzo, de vestiging van Akzo in Delfzijl, omdat zij een bedrijf zijn dat pekkel verwerkt. [...] Daar hebben we dus gerealiseerd dat alle pekkel daar (bij Akzo) werd verwerkt, dat is een goede samenwerking.” (Gasunie, 2015)

Analyse van de interviews met Gasunie en GasTerra toont aan dat deze bedrijven beperkt zijn in hun verbanden met lokale en regionale bedrijven, maar deze beperking lijkt het maximaal haalbare te zijn. In het volgende onderdeel van de analyse ('Kennis- en innovatieverbanden') wordt echter gekeken naar verbanden met de onderzoeksector en dat geeft een ander beeld.

TulipOil & NAM

Het beeld is iets anders bij TulipOil en NAM, deze bedrijven lijken een grotere impact te hebben. Onderstaand figuur 1 is een model van de bedrijven waar TulipOil en NAM mee werken in de Waddenregio. Het model werkt als volgt: Bedrijven in groene vlakken komen uit de Waddenregio, bedrijven in blauwe vlakken komen uit Nederland en bedrijven in gele vlakken komen uit de rest van de wereld.

Figuur 3: Verbanden van TulipOil en NAM

Wat opvalt in het model is het verschil tussen TulipOil en NAM. Het zijn beide Nederlandse bedrijven, maar NAM heeft meer nationale verbanden dan TulipOil. De reden hiervoor is te vinden in het volgende citaat:

“Ja voor offshore heb je specialistische kennis nodig, en als jij dat niet hebt, waarom zou je dan voor een zo’n offshore boring een organisatie opzetten.” (TulipOil, 2015)

TulipOil is op dit moment geen bedrijf met specialistische kennis en het bedrijf ziet geen reden om deze kennis te ontwikkelen. Daarom wordt het aanbesteed aan grotere buitenlandse bedrijven. De NAM heeft veel meer kennis en maakt vanuit de grootte van haar onderneming andere keuzes.

Wat ook opvalt, is dat de meeste bedrijven niet uit de Waddenregio komen en dat de bedrijven die er wel vandaan komen meestal kleine bedrijven zijn. Wat is de reden hiervoor? NAM zegt het volgende over overlevingskansen van regionale bedrijven:

“Er is bijna geen gaswinning in de regio natuurlijk. En als je eenmaal het trucje kan om naar een platform te varen, dan wil je dat ontwikkelen. Maar die kans ligt net zo goed in de Waddenregio als in Rotterdam.” (NAM, 2015)

De regio is te klein om alleen in de regio actief te kunnen zijn, dus zijn er vooral internationale bedrijven. TulipOil geeft dit ook aan:

“In wezen als je zou moeten zeggen dat er te weinig gebeurt, hoeveel tijd heb je om dingen op te bouwen? Bijvoorbeeld service, om te goede te komen aan de activiteiten in de regio. Zoveel activiteiten in de regio zijn er eigenlijk niet.” (TulipOil, 2015)

In het theoretisch kader is genoemd dat overheidsbeleid een grote rol zou moeten spelen in het ontwikkelen van verbanden in de sector. Zou beleid van de overheid, dat aangeeft dat lokale bedrijven ingehuurd moeten worden, helpen? TulipOil geeft aan dat het beleid in Nederland niet ingesteld is op lokale economische impact:

“De structuren zijn van oudsher, kijk maar naar de mijnbouwwet, zo ingekleefd, de provincies, de gemeente waren gewoon niet van belang. Dus als je kijkt naar de oude mijnbouwwet van 1810, in weze voert de staat de boventoon. De leiders wilden een wet om te zorgen dat de inkomsten naar de staat gingen.” (TulipOil, 2015)

De staat is vooral gericht op inkomsten. De bedrijven in de sector laten zich, zoals eerder al genoemd, leiden door de markt in openbare aanbestedingen:

“De markt zoekt dat meestal vrij efficiënt uit, wij willen graag lokale bedrijven, maar om heel eerlijk te zijn gaat dat ook vanzelf heel vaak. Dan wel via een subcontractor-constructie, we willen vooral dat ze competent zijn. Dus als je kan kiezen tussen een bedrijf die iets kan en ver weg zit versus een bedrijf die iets niet kan en lokaal is, dan gaan we toch voor degene die het wel kan, anders krijg je ongelukken en dat soort dingen.” (NAM, 2015)

Bovenstaande citaten geven aan dat lokale bedrijven geen voordeel hebben aan de aanwezigheid van NAM in de Waddenregio. De bedrijven krijgen niet meer kans dan anderen om te ontwikkelen in de gassector in het Waddengebied. De NAM vertelde echter over een aanbesteding voor een nieuw project dat gewonnen was door Wadden-bedrijven Niestern-Sander en Wagenborg. Vertegenwoordigen deze twee bedrijven toch succesvolle verbanden met de gassector? De NAM zag dit niet als bedrijven die zich ontwikkeld hadden voor de gassector in de Waddenregio:

En ik denk dat je moet zeggen nee, want Wagenborg levert die boot niet alleen aan Ameland. Op dit moment ligt ie in Engeland. [...]De markt is vaak niet zo supergroot, maar als je eenmaal een truc kan die werkt, dan is dat je kans. Dan kan je daarmee de boer op en dan kan je zeggen he, kijk eens, hier heb ik in de Noordzee bewezen, iedereen in Gas kent de Noordzee, hier heb ik dit en dit en dit ontwikkeld. Wie wil nog meer? En dan komt Maleisië, Brunei, Denemarken en die zeggen van joh dat willen wij ook. En dan kan je als bedrijf enorm groeien. Je moet dus zorgen dat je concurrerend bent.” (NAM, 2015)

Bedrijven als Wagenborg en Niestern-Sander kunnen, volgens de NAM, de Waddenregio gebruiken om te groeien, maar daarna is de regio te klein voor deze bedrijven. De sector heeft dus zeker wel verbanden met andere bedrijven, maar deze bedrijven moeten hun best doen

concurrerend te zijn om succesvol te worden door die verbanden. Er is geen sprake van ondersteunend beleid, de bedrijven moeten het zelf doen.

Uit dit en uit eerdere argumenten is te concluderen dat de Waddenregio op een directe wijze weinig economische profijt heeft van de gasector. Het vervolg van het onderzoek gaat in op een mogelijke indirecte economische impact.

Kennis- en innovatie verbanden

Zoals is uitgelegd in bovenstaande paragrafen, is de impact die de gasector heeft via arbeid of verbanden niet significant. De meest belangrijke trend nu is volgens de respondenten de energietransitie en volgens hen biedt deze transitie nieuwe kansen voor de regio. De energietransitie is de huidige overgang van fossiele energie naar duurzame energie. De Groningse regio profileert zich de laatste jaren als Energy Valley. Het bestaan van NAM, GasTerra en Gasunie in de regio bied samenwerkings- en innovatiekansen in de energiesector.

“Wat je steeds meer ziet is dat er ontwikkeld word in duurzame energie, Gasunie is vooral aan het zoeken hoe ze daaraan kan bedrijven, wat voor rol kan ze daarin spelen, dat zien we vooral in het stimuleren van projecten of te deelnemen aan mooie business cases.” (Gasunie, 2015)

“En, ja de achtergrond daarvan is dat een aantal partijen, NAM, Gasunie, GasTerra, Universiteit, Provincie, vanuit allerlei perspectieven meerwaarde zien in het positioneren van Groningen op een specifiek aandachtsgebied waar heel veel kennis en ervaring zich op dit moment bevind.” (GasTerra, 2015)

Het resultaat van de trend is volgens de respondenten te zien in projecten als Entrance, Energy Valley en vele andere kleinere projecten. De rol die deze bedrijven spelen in duurzaamheid heeft sterke economische drijfveren:

“En, ja dat is een voor ons belangrijke activiteit omdat daarmee aangetoond kan worden wat de rol van aardgas in combinatie met allerlei nieuwe technologieën kan zijn[...] maar uiteindelijk heeft het ook een marketing component, dat je de markt probeert in stand te houden en in sommige momenten ook te laten groeien.” (GasTerra, 2015)

Maar naast de economische drijfveren, zijn initiatieven vanuit de gasector van groot belang. De overheid wil volgens het energieakkoord in 2020 14% van alle energie op een duurzame energie opwekken (Sociaal-Economische Raad, 2013). De NAM legt in het volgende citaat uit waarom initiatieven rond gas alsnog belangrijk zijn:

“Dus als de Nederlandse overheid zegt in 2020 we gaan 14% procent duurzaam, oke, en die andere 86% procent? He, dus het wordt keihard werken, en dat moet ook. Maar we hebben voorlopig nog wel even wat gas nodig. Dus, als je dan kijkt tussen kolen, olie, gas, welke is nou het meest duurzaam per kilowattuur, per energie, krijg je de minste co2 output? Dan is gas nummer 1, kolen het slechts en olie zit er een beetje tussenin. Dus moet je ook in die energietransitie kijken waar komt die 86% van.” (NAM, 2015)

Duurzame initiatieven die gesteund worden door de gasector zijn dus realistische en economisch slimme antwoorden op de huidige energie-transitie trend. Daarbij kunnen deze initiatieven ook positieve economische impact hebben op de Waddenregio. Ameland is een voorbeeld in dit opzicht:

(Over bedrijven uit de gasector) *“Als we die nou eens bij elkaar zetten, ik bied jullie een eiland, daar mag je experimenten totdat je een ons weegt met allerlei duurzaamheidsprojecten, die hoeven niet per se bedoeld te zijn voor Ameland, gebruik gewoon het eiland als een experimenteerruimte, wij werken ruimhartig mee. Wij krijgen er voor terug: aandacht, media-aandacht, een toerist die noemen we voor het gemak eco-toerist, die zegt van als ik hier toch ben dan wil ik toch een beetje verantwoord toerisme doen in deze mooie natuurlijke omgeving. Dan blijven allerlei projecten plakken waar we wat aan hebben en het draagt bij aan onze duurzaamheidsdoelstelling om zelfvoorzienend te worden. We zeiden geef je geld hier uit en ga het ergens anders verdienen.”* (Gemeente Ameland, 2015)

Ameland gebruikte de aanwezigheid van Energy Valley en de gasector om van het eiland een duurzaamheids-showcase te maken.

“Maar goed we hebben hier ook busladingen tot Alaska, Mexico aan toe gehad, die kwamen kijken. Het heeft een hoop media-aandacht opgeleverd en dat heeft weer een hele stroom van toerisme opgeleverd, die zeggen ‘daar wil ik bij zijn’. En daar verdienen wij ons geld mee.” (Gemeente Ameland, 2015)

Ameland laat zien dat de gasector op een paradoxale wijze via de energietransitie en innovatieverbanden een positieve economische impact op de Waddenregio heeft gehad. Het onderzoek toont in het komende laatste hoofdstuk hoe de Waddenregio het beste kan profiteren van de energietransitie en de gasector in de toekomst.

Onderstaande figuur 4 toont de bedrijven die genoemd zijn in de vijf interviews met sectorexperts. Op de kaart is de Waddenregio in het blauw weergegeven, waardoor duidelijk wordt welke bedrijven in dat gebied hun hoofdkwartier hebben. Het enige wat echt opvalt, is de concentratie van bedrijven rond de stad Groningen, verder zijn de bedrijven ongeveer gelijk verdeeld over Nederland (en België). In de kaart zijn zowel normale economische verbanden, zoals Antea en Schlumberger NL, als kennis- en innovatieverbanden, zoals Energy Academy en Entrance, opgenomen.

Figuur 4: bedrijven in de Nederlandse Gasector

Win-win, en-en; sectoren combineren

Is het voorbeeld dat Ameland toont, te kopiëren naar de rest van de Waddenregio? Kunnen de andere eilanden en de gemeenten op het vasteland economisch profiteren door zich actief te mengen in de energietransitie? De respondenten geven verschillende adviezen:

(Over combinatie van toerisme en gaswinning) Je zou ook kunnen zeggen, we hebben hier een fantastisch natuurgebied, dat moet blijven. We hebben toerisme, moet ook blijven. We hebben olie en gas, moet ook blijven. [Kijk hoe je het samen kunt doen.]... Er zijn allerlei plekken waar het samen komt. Als jij nou in de waddenregio zegt van kijk, wij hebben uitgevonden hoe je het moet doen. Zodat er en natuur is en en. Dan heb je opeens een exportproduct, waarvan je zegt, ja jongens laten we allemaal [zo doen] in de wereld. (NAM, 2015)

Dus in plaats van alle negatieve aandacht, die eerder genoemd werd in de introductie, kun je op een positieve manier kijken naar de combinatie van natuur, economie en toerisme. De burgemeester van Ameland geeft dat ook aan:

“Je moet economie en ecologie in een win-win situatie, dat kan gewoon. Het is vaak een tegenstelling geweest, maar dat is het helemaal niet, je kunt er gewoon win-win van maken.” (Gemeente Ameland, 2015)

Terwijl de NAM naar exportmogelijkheden kijkt, heeft de burgemeester van Ameland het vooral over het vergroten van toerisme. Door de projecten ten gevolge van de energietransitie en de investeringen van de gasector, denkt hij dat het eiland steeds aantrekkelijker wordt voor eco-toeristen.

“Als we dat zo doen, dan blijven we ook een zeer aantrekkelijk gebied voor toeristen, die willen hier graag zijn. Ook daarin zie je economie en ecologie uitsteken samen gaan, je mag best geld verdienen aan ecologie.” (Gemeente Ameland, 2015)

Deze aanpak, van een vergroting in toerisme door energietransitie-projecten, stelt de burgemeester ook voor aan de rest van de Waddengemeenten, de eilandgemeenten en die op het vasteland. Volgens hem kan het vasteland veel verdienen als ze zich meer op toerisme focussen:

“Maar die landbouwinstelling omdat er veel land en ruimte was, die was nooit gericht op toerisme, en ja wat had een toerist in een aardappelveld te zoeken. ... In andere landen, in Duitsland hadden ze dat veel eerder in de gaten.” (Gemeente Ameland, 2015)

“Nouja, kijk daar zie je het weer dat duurzaamheid een prachtige motor kan zijn om iets voor elkaar te krijgen. Milieuorganisaties willen nu door de waddenorganisatie ook duurzame dingen aan de land kant. Zilte teelt en dat soort dingen komt een beetje uit die hoek. Daar kun je ook prima geld mee verdienen, als je dat goed aanpakt.” (Gemeente Ameland, 2015)

Samengevat geven de respondenten twee opties voor de Waddenregio, die veel met elkaar te maken hebben. Juist door de aanwezigheid van de gasector, kan er veel verdiend worden aan toerisme. Een succesvolle win-win aanpak kan wellicht worden verkocht aan andere gebieden die met hetzelfde dilemma zitten:

“... want we hebben olie en gaswinning in Brazilië bij de uitmonding van de Amazone.”(NAM, 2015)

5. Conclusie

Hoe kan de waddenregio profiteren van de gassector?

De vanuit de academische literatuur opgestelde hypothese is moeilijk te toetsen in de Waddenregio. De rol van de overheid blijkt erg beperkt door Europese wetgeving. De regio is te klein om succesvolle en competitieve verbanden te ontwikkelen tussen de gassector en andere sectoren, waardoor het lastig is om enkel naar bedrijven te kijken uit de Waddenregio. Door de huidige trend van de energietransitie heeft een ander soort verbanden een veel grotere kans in de Waddenregio. Innovatie en onderzoeksverbanden zoals Energy Valley en Entrance lijken economische successen op te leveren voor de regio. Universiteiten en instituten, zoals voorspeld in het conceptuele model, spelen hier een grote rol in.

De directe economische impact voor een eiland als Ameland blijkt niet groot en heeft geen significante toevoeging op het eiland. Echter, door een slimme aanpak weet Ameland te profiteren van de huidige ontwikkelingen in de gassector en ontstaan er kansen voor de toeristische sector. Een opmerking die de burgemeester maakte in het begin van zijn interview, is tekenend voor de conclusie en de oplossing die dit onderzoek hoopt aan te tonen:

“Op allerlei manieren kun je milieu en economie combineren op een win-win manier, dat is mijn uitgangssituatie.” (Gemeente Ameland)

De sleutel in hoe de Waddenregio kan profiteren van de gassector is om de sector te omarmen, samen te werken en samen tot duurzame oplossingen te komen. Zo kan de Waddenregio op de lange termijn een voorbeeld zijn qua duurzaamheid, kan de regio de toerisme-economie vergroten en kan ze kennis op het gebied van duurzaamheid verkopen of exporteren.

6. Reflectie

Dit onderzoek mist een sterke kwantitatieve basis en een kwantitatieve analyse. Economische cijfers (banen, aantal bedrijven, omzet) heb ik niet kunnen vinden voor de gassector specifiek. Wanneer er meer tijd voor dit project beschikbaar was geweest, had het onderzoek er erg anders uitgezien. Dan had ik elk bedrijf in de gassector opgespoord en die gevraagd over hun verbanden met andere sectoren. Op die manier had ik een goede economische analyse kunnen maken en was ik wellicht tot een ander conclusie gekomen. Daarnaast ben ik van mening dat de inclusie van Denemarken en Duitsland een interessante internationale vergelijking had toegevoegd. Zou er in deze landen ook een mogelijkheid zijn voor het combineren van de toerismesector en de innovatiesector? Voor dit project was hier niet genoeg tijd voor. Hierbij komt ook dat er in deze landen rekening gehouden moet worden met een taalbarrière, wat ook meer tijd kost.

Ten tweede denk ik dat een diepere focus op (inter-)nationaal overheidsbeleid een interessante toevoeging zou zijn. Is overheidsbeleid bezig met dit onderwerp, en hoe? Kan de overheid een positieve rol spelen in de economische impact van de gassector?

Ten derde ben ik van mening dat ik uit de interviews genoeg informatie heb voor een nieuw onderzoek. Uiteindelijk heb ik veel citaten niet kunnen gebruiken omdat ze zich niet perfect leenden voor dit onderzoek, maar ze zijn erg interessant. 6.000 woorden schrijven klonk veel, maar met m'n kwalitatieve analyse overschreed ik al snel de woordenlimiet, waardoor ik niet alle citaten kon toevoegen aan het onderzoek.

Dit onderwerp biedt genoeg potentie voor vervolg onderzoeken, zij het kwalitatief of kwantitatief. Als ik nog met een masterscriptie of promotieonderzoek de kans krijg, zou ik graag verdere onderzoek doen over dit onderwerp. Het is ook belangrijk om, zoals ook eerder genoemd is, te melden dat dit een gevoelig onderwerp is in Noord-Nederland. Zelf twijfel ik over wat mijn standpunt is rondom de gaswinning, aardbevingen, gevolgen voor de ecologie van de Waddenzee en het wereldmilieu. Wat dat betreft vind ik het moeilijk om te zeggen wat goed en fout is rond dit onderwerp. Het is belangrijk om over moeilijke en gevoelige dingen te schrijven, want dan wordt er tenminste over gepraat.

7. Bibliografie

Literatuur

A-hakleidingbouw.nl, (2015). *A.Hak Leidingbouw – Home*. Geraadpleegd op 1-6-2015 via <http://www.a-hakleidingbouw.nl/>

Bouke, N. (2015). Groningen enige zonder groei. *Dagblad van het Noorden*, 12-6-2015

Cappelen, A. & Mjoset, L. (2009). Can Norway be a role model for natural resource abundant economies?. *UNU-WIDER*, 2009(23), pp.1-27.

Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, Article 45-2. (13-9-2007), Geraadpleegd op 12-6-2015 via <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12012E/TXT>. Brussel, Europese Unie

Cope, M. (2010). Coding Transcripts and Diaries. In N. Clifford, S. French & G. Valentine (Red.), *Key Methods in Geography* (pp. 103-115). London: Sage

Corden, W. and Neary, J. (1982). Booming Sector and De-Industrialisation in a Small Open Economy. *The Economic Journal*, 92(368), p.825.

Davis, G. and Tilton, J. (2005). The resource curse. *Natural Resources Forum*, 29, pp.233-242.

Dik-Faber, C.; Krol, H.; Ouwehand, E.; Smaling, E; Van Tongeren, L.; Van Veldhoven, S. (2015). *Motie Ouwehand c.s. alle vergunningsaanvragen voor proefboringen of gaswinning in het Waddengebied officieel opschorten of aanhouden*. Geraadpleegd op 26-5-2013 via <https://www.partijvoordedieren.nl/moties/motie-ouwehand-c-s-alle-vergunningsaanvragen-voor-proefboringen-of-gaswinning-in-het-waddengebied-officieel-op-schorten-of-aanhouden>. Den Haag, Partij voor de Dieren

Frieschdagblad.nl, (2015). Gasprotest op Terschelling zwelt aan. *Frieschdagblad.nl*. Geraadpleegd op 1-4-2015 via <http://www.frieschdagblad.nl/index.asp?artID=68936>

GasTerra. Interview “*Manager gasverkoop industrie*”. Afgenomen op 8-5-2015.

Gasunie. Interview “*Manager afdeling gasverkoop*”. Afgenomen op 13-5-2015.

Gemeente Ameland. Interview “*Burgemeester Ameland*”. Afgenomen op 18-5-2015.

Holden, S. (2013). Avoiding the resource curse the case Norway. *Energy Policy*, 63, pp.870-876.

Jega Ibrahim, M. (2008). Growth prospects of oil and gas abundant economies: the Nigerian experience (1970-2000). *Journal of Economic Studies*, 35(2), pp.170-190.

Longhurst, R. (2010). Semi-structured interviews and focus groups. In N. Clifford, S. French & G. Valentine (Red.), *Key Methods in Geography* (pp. 103-115). London: Sage

Nederlandsche Aardolie Maatschappij (NAM). Interview “*Asset manager North Sea*”. Afgenomen op 11-5-2015.

Ouwehand, E. (2015). *Motie Ouwehand: werk scenario uit voor maximaal 21 miljard m3 gas per jaar*. Geraadpleegd op 26-5-2015 via <https://www.partijvoordedieren.nl/moties/motie->

[ouwehand-werk-scenario-uit-voor-maximaal-21-miljard-m3-gas-per-jaar#](#). Den Haag, Partij voor de Dieren

Sijtsma, F. J.; Broersma, L.; Daams, M. N.; Mehnen, N.; Oostra, M.; Sietses, A. M. (2014). A socio-economic analysis of the international Wadden area. *Analysis carried out through the Wadden Sea Long-Term Ecosystem Research (WaLTER) and University of Groningen*. URSI Report 345. University of Groningen/WaLTER, Groningen.

Sociaal-Economische Raad (2013). *Energieakkoord voor duurzame groei*.

Teka, Z. (2012). Linkages to manufacturing in the resource sector: The case of the Angolan oil and gas industry. *Resources Policy*, 37(4), pp. 461-467.

TulipOil (2015). Interview "Legal/PR manager". Afgenomen op 7-5-2015.

Van den Dool, P. (2014). Actievoerders verstoren persconferentie Kamp in Loppersum. *Nrc.nl*, Geraadpleegd op 26-5-2015 via <http://www.nrc.nl/nieuws/2014/01/17/video-actievoerders-verstoren-persconferentie-minister-kamp-in-loppersum/>. NRC.

Waddenzee (2008). *Foto Archief, Na de start van de gaswinning in 1983*. Geraadpleegd op 14-6-2015 via http://www.waddenzee.nl/Foto_archief.2240.0.html

Wijziging van de Mijnbouwwet, de Wet milieubeheer en de Wet op de economische delicten in verband met implementatie van richtlijn. (2015) Geraadpleegd op 26-5-2015 via <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34041-12.html>. Den Haag: Tweede Kamer der Staten Generaal.

8. Bijlagen

In deze bijlage is enkel de interview guide van de interviews te vinden. De transcripten van alle interviews zijn te vinden in een apart document.

Interview Guide

De guide die hier zichtbaar is, is een standaard guide die voor elk interview aangepast is aan de omstandigheden. De vragen die hieronder staan zijn in ieder geval in elk interview naar voren gekomen.

Naam, functie, specialisatie:

Doel onderzoek:

- 1) heeft de waddenregio economisch gezien iets aan de sector?
- 2) Zo ja hoe?
- 3) Zo nee, hoe kan het anders?

Wat is de impact van ... t.o.v. arbeid en investeringen?

- Impact direct
- Impact indirect (linkages)
 - o Met welke bedrijven werken jullie samen? Waarom deze?
 - o Aan welke bedrijven verkopen jullie gas?
- Impact verkoop van gas?

Wat zijn de actuele ontwikkelingen in de sector?

- Energietransitie
- Politiek
- Aardbevingen
- Rusland/LNG

Hebt u ideeën om de regio te ontwikkelen met de gassector?